

A.M.J.A. Berkvens

Het Nieuwe Landrecht van Thorn. Verlicht absolutisme en codificatie onder het bewind van de vorstin-abdis Maria Cunegonda van Saksen (1776-1794)

Inleiding

De tweede helft van de achttiende eeuw is voor rechtshistorici het tijdvak der codificaties. In het Heilige Roomse Rijk kwam het onder invloed van het rationalisme en van het natuurrecht tot een brede herwaardering van het *ius patrium*, d.w.z. het inheemse recht. Door middel van codificatie wilde men een einde maken aan willekeur, rechtsonzekerheid en onbekendheid van het recht, gebreken die men toeschreef aan het gerecipieerde Romeinse recht. Bekende voorbeelden van dergelijke codificaties zijn o.a. de *Codex juris Bavarici criminalis* (1751) en de *Codex Maximilianeus Bavaricus civilis* (1756) in Beieren, de *Allgemeine Gerichtsordnung* (1781/1793) en het *Allgemeine Landrecht* (1794) in Pruisen, en in de Oostenrijkse Erflanden de *Constitutio Criminalis Theresiana* (1768), en de *Codex Theresianus* en het *Josephinische Gesetzbuch* (1786) als voorlopers van het *Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch* (1811).¹

In het derde kwart van de achttiende eeuw breidde het codificatiestreven zijn invloed ook uit tot de Oostenrijkse Nederlanden, waar Joseph II het initiatief nam tot hervorming van de rechterlijke organisatie, het burgerlijk procesrecht en het strafrecht. Zoals bekend zijn deze hervormingen stuk gelopen op het verzet van de Standen, uitmondend in de Brabantse Opstand van 1789.²

Willekeur, rechtsonzekerheid en onbekendheid van het recht speelden ook in de kleine territoria van het Heilige Roomse Rijk, zoals het geestelijk vorstendom Thorn, in het midden van de huidige Nederlandse provincie Limburg.

Hoewel het territorium van het vorstendom Thorn slechts enkele dorpen met in het totaal ± 3800 inwoners omvatte, kende het in de achttiende eeuw een bijzonder gecompliceerde bestuurlijke en rechterlijke organisatie. De soevereiniteit werd er gedeeld door de vorstin-abdis, die vanwege Thorn zitting had in het gravencollege van de Westfaalse Kreits, en het Hoogadellijk Kapittel. Daarnaast kende Thorn een statenvergadering, bestaande uit de leenmannen van Thorn, alsmede de burgemeesters als vertegenwoordigers van het gemene land. De rechterlijke organisatie omvatte de schepenbanken van Thorn en Grathem, het leengerecht van de abdis en de laathof van het Kapittel. Van de uitspraken van deze colleges stond hoger beroep open op het Thornse Hof van Appel, dat in 1718 was opgericht na verbreking van het hoger beroep

¹H. HATTENHAUER, *Europäische Rechtsgeschichte*, Heidelberg 1994², blz. 471 e.v.

²L. DHONDT, Tussen "grondwetten" en "grondwet": de natuur- en volkenrechtelijke achtergronden van de Jozefijnse hervormingen, in: *Liber amicorum J. Gilissen*, Antwerpen 1983, blz. 135-147; P. LENDERS (ed.), Het einde van het Ancien Régime in België, in: *Standen en Landen* 93(1991); C. DOUXCHAMPS-LEFÈVRE, Le programme réformateur de Joseph II dans les Pays-Bas autrichiens, première ébauche du système imposé par la Révolution, in: *La Révolution et l'ordre juridique privé*, Parijs-Orléans 1988, blz. 55-64.

op Echt. Vandaar kon men appelleren op het Rijkskamergerecht te Wetzlar en - in bestuursrechtelijke aangelegenheden - op de Rijkshofraad te Wenen.³

De afbakening van de competentie van de diverse gerechtelijke instanties, de kwaliteit van het landrecht en van de rechtsbedeling was er uiterst problematisch toen in 1776 Maria Cunegonda van Saksen als vorstin-abdis aantrad. Maria Cunegonda was in 1740 geboren uit het huwelijk van Frederik August, keurvorst van Saksen en koning van Polen, met Maria Josepha, aartshertogin van Oostenrijk. Haar broer Clemens Wenceslas van Saksen was keurvorst van Trier (1768-1812) en haar broer Albrecht Kasimir van Saksen-Teschen was vanaf 1780 tot 1792, met een onderbreking in 1789 ten gevolge van de Brabantse Opstand, landvoogd van de Oostenrijkse Nederlanden.⁴

In het hierna volgende zal worden geschetst op welke wijze Maria Cunegonda van Saksen in de periode 1776-1794 op verlichte wijze heeft gepoogd door middel van haar *rescripten* een hervorming van de rechterlijke organisatie en codificatie van het landrecht van Thorn af te dwingen.

De *landsconventie* van 1776 en het oude landrecht

Op 29 oktober 1776 werd op de landdag van de Staten van Thorn een overeenkomst geratificeerd, die tot stand was gekomen door onderhandelingen tussen afgevaardigden van Maria Cunegonda van Saksen, de aantredende vorstin-abdis van Thorn, en van het Kapittel en de Staten van Thorn. In deze als *landsconventie*⁵ aangeduide overeenkomst werd een regeling getroffen voor de *gravissimae lites circa varia objecta constitutiones patriae et administrationem temporalem concernentia*, de zeer ernstige geschillen, de fundamentele wetten van het land en het tijdelijke bestuur betreffende, die tijdens het bewind van de vorstin-abdis Francisca Christina van Pfalz-Sulzbach (1717-1776) aanleiding hadden gegeven tot processen voor de Rijkshofraad te Wenen, wegens schending van de rechten van het Kapittel en van de Staten.⁶ De twaalf artikelen van de conventie laten toe, de aard van die geschillen enigszins te duiden. Zij betroffen de benoeming van burgemeesters, het uitschrijven van gemeentelijke belastingen, de betaling van kreits- en rijksbelastingen, betwistingen over de limieten, het functioneren van de rechtspraak, de afvaardiging van deputaties naar kreits- en rijksdag, gebreken in het vigerende landrecht, de vrije keuze der schepenen en de benoemingsvereisten van de meyer, die namens de vorstin-abdis leiding gaf aan bestuur en rechtspraak in het vorstendom.

Ten aanzien van het landrecht van Thorn werd geconstateerd, dat het in het verleden aanleiding heeft gegeven tot "diverse contestatiën" en mede onderwerp uitmaakte van het proces, dat voor de Rijkshofraad hangende is. Men heeft daarom besloten

³P.L. NÈVE, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972 (Maaslandse Monografieën 14), blz. 482-494; m.b.t. de oprichting van het Thornse Hof van Appel cfr. HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 347 en 349.

⁴Voor biografische gegevens zie: M. COLSON, Notaris Jan Matthijs Dodé 1765-1799, in: *PSHAL* 107/108 (1971/72) blz. 155-209, t.a.p. blz. 157 en de literatuur aldaar (noot 8).

⁵Tekst in het landdagprotocol 1734-1793 (RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047)

⁶Naast deze *landsconventie* werd op 27-28 oktober 1776 nog een afzonderlijke overeenkomst gesloten tussen de vorstin-abdis en het Kapittel. Hierin werden geheime afspraken gemaakt over de spirituele en temporele bevoegdheden van de vorstin-abdis. De inhoud van deze capitulatie werd pas in 1788 bekend, toen de artikelen betreffende de temporele jurisdictie werden opgenomen in het ontwerp van het ontwerp van het nieuwe landrecht van Thorn. Zie hierna blz. . De tekst van de capitulatie werd uitgegeven in HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl II, blz. 376 e.v., nr. 913.

"dat men binnen een oft twee jaeren zal maecken met consentement van het Kapittel ende de Staeten een nieuw landregt, in welke alle zaeken ende de andere artikelen, dewelke ofte wel onnoodig ofte met de tegenwoordige manieren niet kunnen vervoegt worden zullen uitgelaeten worden, ende dat ondertusschen in de cassen in welke bij den tegenwoordigen contract nogte bij contrarie observantie gederogeert is, het oudt landregt in vigeur blijven zal, ..." (art. 10)

De ratio van deze bepaling is gelegen in de omstandigheid, dat de "oude landregten" van Thorn

"voor een groot gedeelte niet meer toepasselijk zijn aen den tegenwoordige staet van den selven lande; dat bovendien weynige der daegelijksche gevallen uytgemaekt zijn bij die oude landrechten; en dat d' onderdaenen alzoo sig dikwils vindende in den voorval van sig te moeten beroepen op oude gewoontens en onzekere gebruycken, daardoor niet alleen aen merkelijke kosten onderworpen worden, maer dat hun recht ook meerendeels afhangt van eenen twijfelaghtigen uytval ..."

In hoeverre is dit negatieve oordeel over het oude landrecht van Thorn terecht? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het wenselijk een korte analyse te maken van deze rechtsbron, waarvan de tekst in 1871 door Habets en Sivr  werd uitgegeven, naar een mogelijk uit 1532 daterende editie.⁷

De 76 artikelen van het landrecht⁸, die volgens de inleiding uit de dertiende eeuw zouden stammen, hebben voor een groot deel betrekking op competentie-kwesties. De rechten van de abdis, het Kapittel en van de heer van Horn als voogd werden nauwkeurig omschreven, evenals de bevoegdheden van de diverse gerechten, zoals schepenbank, leenhof en laathof. Bij herhaling benadrukte het landrecht, dat niet de abdis, doch het Kapittel de feitelijke gezagsdrager is. Indien de abdis eigenmachtig optrad en inbreuk maakte op de rechten van het Kapittel, dan mocht de schepenbank daaraan geen medewerking verlenen. De Thornse gerechten dienden in een dergelijk geval de rechtspraak onmiddellijk te staken en verdere gehoorzaamheid aan de vorstin-abdis te weigeren (o.a. artt. 25, 26). Dit wijst erop, dat de optekening van het landrecht plaats vond na een periode van hevige conflicten tussen abdis en Kapittel. Hierbij ware te denken aan de periode 1486-1531, toen Eva van Isenburg en Amalia van Rennenberg elkaar de functie van abdis betwistten. Het is zeer wel voorstelbaar, dat men bij de verkiezing van Margaretha van Brederode in 1531 garanties heeft willen inbouwen ten gunste van het Kapittel. Daarnaast bevat het landrecht voornamelijk bepalingen van procesrechtelijke aard en betreffende het strafrecht. De weinige bepalingen van privaatrechtelijke aard betreffen de uitwinning van onroerend goed (artt. 40-43). Naar alle waarschijnlijkheid is dit landrecht een mixtum compositum van oudere en jongere bepalingen, waarvan de jongste mijns inziens uit de tweede helft van de vijftiende eeuw, of mogelijk zelfs uit de eerste helft van de zestiende eeuw dateren. Dit

⁷J. HABETS, J.B. SIVRÉ, De oude landregten en andere gerechtelijke documenten van het voormalige sticht en rijksvorstendom Thorn, in: *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 8 (1871) 195-297, t.a.p. blz. 205-247; bij deze bespreking abstraheren wij van de acte van publikatie die van 1295 heet te dateren en van de "nieuwe artiekels" uit 1180. Hiervan is immers reeds door W. GOOSSENS, De keuze van Guda van Rennenberg tot abdis van Thorn en de Thornsche Landrechten, in *De Maasgouw* 45(1925) 15-16, en door K.[J.TH.] JANSSEN DE LIMPENS, Het Rijksvorstendom Thorn en zijn Landrechten, in: *Een boekje open over Thorn*, z.p., z.j., blz. 61-68, geconstateerd

dat het hier gaat om mystificaties en dat, gelet op de inhoud, een datering van het oude landrecht op zijn vroegst in de vijftiende eeuw aannemelijker lijkt.

⁸De art. 77-86 zijn door Habets toegevoegd aan de hand van een jonger afschrift van de Thornse Landrechten uit het bezit van ridder de Corswarem en komen niet voor in het ms. van de *Thoersch beschreven landrechtten* uit 1593 (RAL, Archieven Thorn inv. nr.634).

geldt o.a. voor art. 3 van de zogenaamd uit 1180 daterende "niewe articulen", waar sprake is van hoofdvaart op Echt.⁹ Aangezien men van Thorn eerst vanaf ± 1450 hoofdvaart kende op Echt, ligt datering in de tweede helft van de vijftiende eeuw eerder voor de hand.¹⁰ Art. 76, het laatste van de "oude artikelen", waar - in nadrukkelijke afwijking van "die keyserlicke rechten" - werd bepaald, dat iemand die een ander aanklaagde wegens moord, doodslag, diefstal of dergelijke lijfstraffelijke delicten, maar er niet in slaagde bewijs te leveren, niet zijn leven verbeurde, maar een schadevergoeding diende te betalen aan de beklagde en een boete aan de heer, verwijst mogelijk naar art. 11 e.v. van de Codex Criminalis Carolina uit 1532, d.w.z. het jaar waaruit de door Habets en Sivr  uitgegeven tekst zou dateren. Dit artikel zou zeer wel kunnen zijn opgenomen met het oog op de zgn. *Salvatorische clause*, om zo voor de toekomst de eigenheid van het Thornse strafrecht tegen de predominantie van het rijksrecht te beschermen.

Men krijgt de indruk, dat het "oude" landrecht van Thorn slechts een beperkte schriftelijke neerslag is van het gewoonterecht, aangezien regels van materieel privaatrecht vrijwel ontbreken. Veeleer betreft het een betrekkelijk recente optekening van problematische punten, aangevuld met enkele nieuwe bepalingen, die men als "gekoren" recht zou kunnen beschouwen, die men door middel van een antiek ogende preambule schijn van authenticiteit heeft willen verlenen. In de sfeer van het costumiere recht stond "oud" recht immers lange tijd gelijk aan "goed" recht.

Het landrecht van Thorn werd reeds in het begin van de achttiende eeuw als onwerkbaar beschouwd. In 1715 betitelde de Thornse kanunnik Stuben het als een "monstruositeit".¹¹ In 1753 gaf vorstin-abdis Francisca Christina van Paltz-Sulzbach nieuwe regels voor het procesrecht, welke door de inwoners van Thorn als strijdig met het landrecht werden afgewezen. En in 1775 bepaalde de vorstin-abdis, dat het hoofd- en schepengerecht te Thorn voortaan in temporele zaken "bloß nach denen gemeinen Rechten und der Heiligen Römischen Reichs ges tzen zu richten hatt".¹² Dat deze verordening effect gesorteerd heeft is twijfelachtig, aangezien de Thornse schepenen, zoals hierna nog zal blijken, kennelijk niet over de benodigde juridische kennis beschikten om het Romeinse recht en het rijksrecht te kunnen toepassen.

Aangenomen mag worden dat men zich in de loop der tijd steeds meer bewust is geworden van het problematisch karakter van het Thornse landrecht. Over de mogelijke oplossingen bestond echter lange tijd geen overeenstemming. Eerst bij de aanvang van de regering van Maria Cunegonda van Saksen was er sprake van consensus ten aanzien van de noodzaak tot codificatie van het landrecht.

Op welke wijze hebben de vorstin-abdis, het Kapittel en de Standen van Thorn invulling gegeven aan dit codificatie-artikel? Bezien wij hiertoe de afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn en de lotgevallen van het Nieuwe Landrecht.

Gerechtelijke hervorming en de afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn 1781-1785¹³

⁹HABETS, SIVRÉ, *Oude Landregten van Thorn*, blz. 246.

¹⁰K.J.TH. JANSSEN DE LIMPENS, *Geldersche wijzenissen van het Hoofdgerecht te Roermond*, Utrecht 1953 (Werken der Vereniging tot Uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht, 3e reeks, no. 16), blz. xxiii; IDEM, Het Hoofdgerecht van Roermond, in: *Verslagen en Mededelingen OVR* 13 (1967-1971) blz. 97-122, t.a.p. blz. 105.

¹¹In 1715 publiceerde kanunnik Joannes Stuben te Keulen een pamflet met de veelzeggende titel *ex monstruosis Thorensis patriae statutis*; cfr. HABETS/SIVRÉ, *Landrecht Thorn*, blz. 297, noot 1.

¹²HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 888, 891 en 911.

¹³Tenzij anders is aangegeven, is het hierna volgende gebaseerd op het landdagprotocol over de jaren 1734-1793 (RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047).

Op de Landdag, d.w.z. de vergadering van de Staten van Thorn, bestaande uit gedeputeerden van het Kapittel, de adellijke heren landstanden en de burgemeesters van het land Thorn, als vertegenwoordigers van de geërfdén, die op 27 september 1781 te Thorn werd gehouden, werd door meyer De Borman namens de vorstin-abdis een begin gemaakt met de uitvoering van het in art. 10 van het "Haupt-vergleich" van 1776 neergelegde voornemen tot codificatie van het landrecht. Namens de vorstin-abdis stelde hij voor, dat de Standen "ein verständiger und erfahrner Rechtsgelehrter" zouden benoemen, die tegen een nader overeen te komen honorarium, op kosten van het land, het Nieuwe Landrecht zou moeten ontwerpen. Het vervaardigde ontwerp zou achtereenvolgens aan de vorstin-abdis, het Kapittel en tenslotte aan de Standen ter goedkeuring moeten worden voorgelegd. Na verkregen goedkeuring, zou het - in afwachting van het besluit het Nieuwe Landrecht te laten drukken - in viervoud gekopieerd moeten worden, ten behoeve van de vorstin-abdis, het Kapittel, het Hof van Appel en de "justitie op het dinghuis" elk één exemplaar.

Aanpassing van het landrecht alleen zou in de ogen van de vorstin-abdis onvoldoende zijn. Zij stelde daarom voor ook de verordeningen betreffende de gerechtskosten van het Hof van Appel en de daarvan afhankende gerechten te herzien, alsmede nieuwe *Appellations-, Revisions-, Untergerichts-, und Criminal-ordnungen* uit te vaardigen. Codificatie van het Landrecht zou alleen dan zinvol zijn, indien ook de rechterlijke organisatie en het procesrecht hervormd zouden worden. Om de Standen van de noodzaak van deze hervormingen te overtuigen, diende meyer De Borman enige *Betrachtungen über das Thornische Justitz-wesen* voor te dragen, en hen uit te nodigen "das wahre beste des Landes und das Wohl ihrer Nachkömmlingen zu beherzigen", zonder gehoor te geven aan "jenen Einwürfen", "welche auf Vorurtheil, Eigennutz, oder Nebenabsichten gegründet sind."

Wat was nu de strekking van deze *Betrachtungen über das Thornische Justitz-wesen*?

Volgens de onbekende auteur, was de rechterlijke organisatie van het land van Thorn zodanig achterhaald, dat procespartijen aan hoge kosten en veel omstandigheden waren bloot gesteld, die elk proces "auch in der rechtsten Sache" tot een bedenkelijke onderneming maakten. Hij weet dit aan de omstandigheid, dat de rechtspraak in eerste instantie aan schepenen was toevertrouwd. Deze schepenrechtspraak was zijns inziens toereikend geweest in een tijd, "wo die Gesetze wie die Sitten einfach gewesen, wo die alte Redlichkeit und Treue ohne ausnahme üblich ware, wo man die seitdeme nach Teutsch-land übertragene Römische Gesetze, und die hieraus entstande Zweifel und Verdrehungen noch nicht kannte, und alles auf väterlichen Gebrauchen beruhete." De sedertdien toegenomen complexiteit van het juridische bedrijf verplichtte de schepenen, "welche gemeinlich ungelehrte Burger und Bauren sind", in vrijwel elk geschil dat aan hen werd voorgelegd rechtsgeleerd advies in te winnen bij naburige advocaten. Hierdoor werd de duur van de processen eindeloos gerekt, terwijl de kosten exponentieel toenamen. Bovendien droeg deze praktijk het risico in zich van omkoping van de rechtsgeleerde adviseur door partijen.

Om aan deze misstanden een einde te maken, zou het aanbeveling verdienen de schepenrechtspraak op te heffen en een alleen-sprekende rechter - vergelijkbaar met de huidige kantonrechter - aan te stellen. Deze "Justitz-officier" zou een "in denen Rechten, und der Flamendischen Sprache kundiger Mann" moeten zijn, die tegen een jaarsalaris van 100 patacon wekelijks te Thorn tezamen met de gerechtssecretaris zitting zou houden om in alle "Justitz- und Criminalsachen" recht te spreken.

Indien de Staten van Thorn bereid waren de nodige middelen voor diens aanstelling te voteren, dan was de vorstin-abdis bereid hen het recht van voordracht toe te staan.

Ten einde de onpartijdigheid van de rechtspraak te waarborgen werd een speciale wrakingsprocedure voorzien. Indien partijen om moverende redenen de rechter zouden willen wraken, dan zouden zij zich tot de vorstin-abdis kunnen wenden, die nadat partijen de *juramentum perhorrescentiae* hadden afgelegd, door de gerechtssecretaris de procesakten aan een andere rechtsgeleerde zou doen toekomen. Diens oordeel zou vervolgens door de secretaris in aanwezigheid van twee schepenen als vonnis gepubliceerd moeten worden.

Ook de rechtspraak in tweede instantie door het in 1718 opgerichte Appellationsgericht was niet boven kritiek verheven. Processen voor dit college gingen met zeer hoge kosten gepaard, omdat de raadsheren van het Hof van Appel niet te Thorn resideerden, maar op verscheiden plaatsen (voornamelijk te Roermond en Luik) woonachtig waren. De vorstin-abdis was voornemens aan dit "den Unterthan Recht zu grunde richtenden und aussaugenden Übel" een einde te maken door uitvaardiging van een nieuwe appèl-ordonnantie, gepaard gaand met ontslag van de zittende raadsheren en deze te vervangen door een directeur en twee raden, die allen in Luik woonachtig zouden moeten zijn.

De voorstellen van meyer De Borman kwamen voor de aanwezige gedeputeerden kennelijk als een volslagen verrassing. Zij besloten daarom "naer rijpe deliberatie" de vorstin-abdis alleronderdanigst te bedanken "voor den goeden ijver ende voorsorge soo Haere Koninkl. Hoogheyt tot welstandt, voordeel ende gemeyne beste deses landts Thorn tot hieraen hebben bethoont ende beweesen". Zij verzochten haar op onderdanige wijze, aangezien zij niet dan na rijp beraad over de gedane voorstellen zouden kunnen besluiten, wegens de afwezigheid van een aantal leden van de ridderschap van Thorn, en omdat "de naebuyren en geërfdens niet geweeten en hebben de oorsaeken ofte inhoudt deeser vergaedinghe", een continuatie van de landdag toe te staan. Aldus geschiedde.

Blijkens de recessen van de gecontinueerde landdag, die op 2 oktober 1781 te Thorn gehouden werd, vielen de voorstellen van de vorstin-abdis slechts ten dele in goede aarde.

Ten aanzien van de codificatie werd besloten dat een deputatie, bestaande uit proost De Fabry, als vertegenwoordiger van het Kapittel, en de luitenant Moers, als vertegenwoordiger van de adellijke stand, zich zou wenden tot Pierre Joseph Stuers, raad-fiscaal van het Hof van Oostenrijks Gelre te Roermond, met het verzoek op landskosten een Nieuw Landrecht te concipiëren. Deze keuze lag voor de hand aangezien de Roermondse advocaat Stuers, voorafgaand aan zijn benoeming tot raad-fiscaal bij het Hof van Oostenrijks Gelre in 1779, sedert 1778 de functie had vervuld van vorstelijk hofraad te Thorn, raad-fiscaal in het Hof van Appel van Thorn en van Thorns commissaris-deciseur in het tweeherige Neeroeteren. De twee laatstgenoemde functies moest hij in 1779 neer leggen aangezien zij niet verenigbaar waren met het ambt van raad-fiscaal van Oostenrijks Gelre.¹⁴ Aangenomen mag worden, dat de

¹⁴HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 390, nr. 916, aanstellingsbrief voor Pierre Jean Joseph Stuers als vorstelijk Thornse Hofraad, advocaat-fiscaal en commissaris-deciseur te Neeroeteren, 15 september 1778. Op 29 juli 1779 volgde zijn - expectatieve - benoeming als raad-ordinaris, tevens raad-fiscaal, van het Hof van Oostenrijks Gelre te Roermond (cfr. J.B. SIVRÉ, *Leden en suppoosten van het Hof van het Overkwartier van Gelderland te Roermond 1580-1794*), welke functies hij daadwerkelijk aanvaardde na het overlijden van momboir Rutger Joseph van Dungen op 17 augustus 1779. Cfr. RAL, Hof van Gelre, inv.nr. 4, commissieboek, fol. 230-233. Per

raadsheer Stuers uit hoofde van zijn voormalige functies met het Thornse landrecht goed bekend was.

Het ontwerp zou in een vergadering van de Staten moeten worden vastgesteld, alvorens het aan de vorstin-abdis ter hand gesteld zou worden, waarna het in viervoud gekopieerd zou moeten worden ten behoeve van de landsvrouwe, het Kapittel, het Hof van Appel en de justitie op het dinghuis om voortaan dienovereenkomstig recht te spreken.

Ook de voorstellen met betrekking tot de hervorming van de *Appellations-, Revisions-, Untergerichts-, und Criminal-ordnungen* werden "mit grootsten danck" ontvangen, evenals het voorstel de zittende raadsheren van het Hof van Appel door andere te vervangen.

Ten aanzien van het voorstel de schepenrechtspraak af te schaffen en een alleenzittende rechter te benoemen bleken de meningen echter verdeeld. De gedeputeerden van het Kapittel toonden zich voorstanders van deze hervorming, doch twee van de adellijke landstanden en de burgemeesters van het land van Thorn verzetten zich, onder aanvoering van de notaris Montforts, die als gemachtigde van graaf De Borggraeve, adellijke geërfde te Grathem, optrad.¹⁵ Zij stelden zich op het standpunt, dat - vanwege de benarde staat van de openbare financiën - de nodige middelen niet opgebracht zouden kunnen worden. Of dit de werkelijke reden is, moet worden betwijfeld. Waarschijnlijk waren de schepenen - al dan niet vanwege de emolumenten van de rechtspraak - te zeer gehecht aan hun prerogatief, dat bovendien in de artt. 5 en 6 van de *landsconventie* van 1776 werd gegarandeerd, om hun rechterlijke functie zonder slag of stoot op te geven.

Kennelijk heeft de vorstin-abdis zich voorlopig bij het landdagsreces van 2 oktober 1781 neergelegd. Maar van uitstel kwam geen afstel. Op 24 november 1785 werd - voor het eerst sinds 1781 - opnieuw een vergadering van de Landdag bijeengeroepen, met als inzet afschaffing van de schepenrechtspraak te Thorn. Als uitgangspunt voor de discussie diende een nota, getiteld *Naerdere overweginge van den staet des gericht van Thorn, ende hoe denzelven zijn mag*. In deze uitvoerige nota, waarvan de 26 artikelen hier niet in extenso te bespreken zijn, werden opnieuw de gebreken van de schepenrechtspraak in den brede uiteengezet en middelen van redres voorgesteld.

Bezien wij in het kort de argumenten met betrekking tot de noodzaak van codificatie van het landrecht en de samenhang met de voorgenomen gerechtelijke hervorming. Deze werden in hoofdzaak daarin gevonden, dat de bestaande structuren niet meer zouden overeenstemmen met de tijdsgeest en met de heersende zeden:

"...de oude landrechten zijn met eene volkoomene vergetelheid overdeekt. Een noodlot, hetwelk zij meermaelen ondergaen hebben. Ende hierover kan men zig zoo veel minder verwonderen, terwijl hun eensdeele de eigenschappen, dewelke tot goede wetten vereischt

28 augustus 1779 werd hem daarop ontslag verleend als advocaat-fiscaal van Thorn en als commissaris-deciseur te Neeroeteren (cfr. HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 392). Hij behield echter de titel van vorstelijk Hofraad van Thorn.

¹⁵Jean Guillaume Michel Pascal graaf De Borchgrave d' Altena was vanwege het bezit van kasteel Groot-Buggenum te Grathem sedert 1771 lid van de ridderschap van Thorn. Hij verbleef echter op zijn kasteel te Mechelen-Bovelingen, zodat het goed werd beheerd door zijn rentmeesters Dinraets en Montforts. Cfr. J.H. HANSSEN, *Inventaris van het archief van de Familie De Borchgrave d' Altena 1392-1793*, Maastricht 1983 (Rijksarchief in Limburg 29), blz. 10. Charles Erneste Montforts werd op 23 augustus 1781 door graaf De Borchgrave gemachtigd, namens hem deel te nemen "aux seances et assemblement des fievees du Pays de Thorn, tenant pour bon et valide tout ce qu'il y aura fait et geré de nostre part". Cfr. RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2047, landdag 27 september 1781.

worden, mogelijk ontbroken hebben, ook anderen deels de tijden en zeden thans zoo verandert zijn, dat een langduriger bestaan derzelve onmogelijk geworden is, alwaar het ook dat men toegeven zoude, dat zij bij hunne eerste opkomste uytmuntende geweest waeren. Eenen soortgelijken toestand hebben ook de schepenstoelen: hunne eerste inrichting ende gesteltenisse kan met die tijden geheel overeenstemmende en volkoomen wel passende geweest zijn; maer naerdad de omstandigheden geheel en al verandert zijn, zoo konnen deze even zoo weinig als de oude landswetten op den ouden voet in hunne voorgaende gesteltenisse en bestaan met nut gelaeten worden." (art. 5)

Schepenrechtspraak was toereikend in de periode dat "de aloude bekende wetten in Duytsland, zoowel in burgerlijke als in pijnlijcke zaeken, waeren in hunnen aert doorgaens kort, bediedende, bestemt en eenvoudig." Deze wetten zijn echter in de loop der tijd voor en na vervangen door het Romeinse en canonieke recht. Dit had uiteraard ook consequenties voor de schepenrechtspraak. Waar van schepenen oorspronkelijk weinig meer verwacht werd, dan dat zij met het lokale recht vertrouwd waren en dit op rechtvaardige wijze toepasten, mocht thans van hen worden verwacht

"dat zij niet slegts eene volkome kennis hebben van hunne landswetten ende wel ingevoerde gewoonten, maer zij moeten daerenboven wel ervaeren zijn in de tot bijhulpe aengenoomen Roomsche en kanonieke rechten; omdat in alle rechtsbanken zeer dikwils vraegen ontstaan van welke de landregten niets melden, ende welckers ontscheydinge uyt hun niet en kan genoomen worden." (art. 9)

De schepenen van het land van Thorn schoten naar deze strenge maatstaf duidelijk tekort. Zij hebben "om hunne onkundigheid, zooals het alomme bekend is" op het verloop van rechtzaken geen enkele invloed en dienden tot weinig meer, "dan als dekmantels van de begaene fouten en buytensporigheden" van de de gerechtelijke officier, of van de gerechtssecretaris, wier suggesties zij beaamden of stilzwijgend goedgekeurden. De meeste van hen hebben immers "van de rechten ende den gerichtslloop geen het minste begrip", terwijl zij al evenmin "kennis draegen van hun eygen land- en bankwetten en gewoonten", getuige de vele klachten daarover die tot de hoogste rijksgerechten aanhangig zijn gemaakt.

De procedure van *Aktenversendung*, door middel waarvan men in dit euvel had willen voorzien, heeft vanwege de hoge kosten nog verder bijgedragen aan de slechte reputatie van de schepenrechtspraak. De rechtsonkundige schepenen konden er niet mee volstaan als het proces gesloten was een *Gutachten* te vragen, maar zij moesten vrijwel voor elk decreet en tussenvonnissen bij rechtsgeleerden te rade gaan. Hierdoor werd de rechtsgang ten zeerste vertraagd. Bovendien veroorzaakte het "heen en weer sweven" tussen rechtsgeleerden grote kosten, omdat niet alleen het *Gutachten* betaald moet worden, maar ook de reis- en verblijfkosten van de schepenen.

Van dergelijke onbekwame schepenen kon men niet verwachten, dat zij beter toegerust zouden zijn om het Nieuwe Landrecht te begrijpen, dan zij tot op heden hun eigen "vaderlandse gewoonten en wetten verstaan hebben". Men zou zich dus moeten blijven wenden tot rechtsgeleerde adviseurs, nu eens uit Oostenrijks Gelre, dan weer uit het prinsbisdom Luik, dan weer uit het hertogdom Gulik en dan weer uit de rijksstad Aken, terwijl deze uitheemse rechtsgeleerden weinig of niets afwisten van de gewoonten en rechten van het land van Thorn. Partijen zouden dientengevolge het risico blijven lopen een uitspraak te krijgen die niet gebaseerd is op het landrecht van Thorn, maar op het naburige Gelderse, Gulikse of Luikse recht, danwel op het gerecipieerde Romeinse recht. "Wat baten dan op dusdaenige wijze de uytmuntende wetten, wanneer zij niet gevolgd worden?"

Om aan deze misstand een einde te maken, zou het wenselijk zijn de schepenbanken van Thorn voortaan alleen nog maar te bemannen met personen "dewelke niet alleen om

hunnen iever tot de rechtvaardigheid befaemt, maer ook ... in de lands- en overige rechten grondig ervaeren zijn, ... ende aldus niet gedwongen zijn om voor een ieder gemeen decreet ofte uytpraeke ende vonnisse tot vremde rechtsgeleerde[n] met zwaere kosten en tijdverlies hunnen toevlugd te nemen." De aanstelling van dergelijke rechtskundig onderlegde schepenen zou bijzonder kostbaar zijn, want: "lieden die hun daerin oeffenen willen betaeld worden, hetwelk ook volkoomen met de billigheid overeenstemt; want zij moeten hun leven met arbeid en moeyte doorbrengen ..." En aldus werd het argument van de Staten tegen henzelf gekeerd: waar zou men daartoe de middelen vinden, als zelfs de eerder voorgestelde aanstelling van een alleensprekende rechter al te begroetelijk was?

Om dit dilemma op te lossen bood de vorstin-abdis aan, omdat zij de zorg voor een goede rechtsbediening tot de eerste taak van de landsoverheid rekende, de kosten van de aanstelling van een dergelijke *unus iudex* voor haar rekening te nemen, indien de Staten met de voorgestelde rechterlijke hervorming accoord zouden gaan:

Op deeze wijze vleyd men zig, dat de Staeten en geheel het land overtuygd zullen wezen, dat Hare Koninklijke Hoogheid ... haer eygen personeel interessen en baet terzijde stelt ende alleen het bevoorderen van het waere welwezen ende van den besten bloey der onderdaenen ter herte neemt, waerbij dan eenieder onzijdigen zig ligtelijk kan voorstellen, dat het profeyt hetwelk de jurisdictie afwerpt, met de kosten, dewelke daeraen gehegt zijn in verre naer in geen evengewigt bestaen kan." (art. 22)

Mochten de Staten van Thorn dit aanbod niet accepteren, dan "zal niemand die van vaderlandsliefde vlamt en gerechtigheids-iever in den boesem voert" het de vorstin-abdis euvel kunnen duiden, wanneer zij zich tot de keizer, als hoogste rijksrechter, zou wenden, om zich over de gebrekkige toestand van de rechtspraak in het land van Thorn te beklagen, waarbij de hoge kosten van de daarop volgende rijks-enquête voor rekening van de Staten zouden komen.

"De eigen eere van Hare Koninklijke Hoogheid, haere ruste ende de welvaert der onderdaenen zijn hiermede beknoopt ende vereyschen, dat eenieder overtuygd worde, dat Hoogstdezelve in de vertraginge der rechtsbedieninge ende in de aangeklaagde wanordres der Thornse en Grathemse rechtsbanken geen het minste aendeel en hebben." (art. 26)

Het namens de vorstin-abdis voorgestelde alternatief, de rechterlijke hervorming, waarvan zij de kosten zou dragen, te aanvaarden, danwel de kosten van een rijksenquête-commissie te riskeren, heeft op de Thornse Landdag aanleiding gegeven tot verhitte discussies en de uitslag van de stemming was uiterst verdeeld.

De gedeputeerden van het Kapittel ondersteunden, niet alleen als Kapittel, maar als bezitters van de Grote Hegge ook in hun hoedanigheid van adellijke geërfde en lid van de Staten, het voorstel van de vorstin-abdis. Indien de vorstin-abdis zich genoodzaakt zou zien haar dreigement uit te voeren, dan zouden zij niet bereid zijn bij te dragen in de kosten, die aan de kortzichtigheid van de mede-staten te wijten zouden zijn.

Twee adellijke leden van de Staten sloten zich bij dit standpunt aan, alsmede de burgemeesters van Thorn, Ittervoort, Beersel en Haelen. De overige edelen, waaronder graaf De Borggraeve, die door notaris Montforts vertegenwoordigd werd, alsmede de burgemeesters van Stramproy, Baexem, Grathem, en Ell, verzochten twaalf dagen uitstel en copie van de propositie. Hiertegen werd door de gedeputeerden van het Kapittel en de twee edelen, die zich bij hen hadden aangesloten, geprotesteerd, omdat de "verzogte deliberatie tegens gebryk en regel is". Besluiten dienden genomen te worden door "lidmaeten, dewelke op den Landdag present zijn", met andere woorden de afgevaardigden moesten stemmen zonder ruggespraak.

Om uit de aldus ontstane impasse te geraken werd op 9 december 1785 de Landdag gecontinueerd. Achter de schermen was inmiddels het nodige voorwerk verricht.

Onmiddellijk nadat de Landdag door meyer De Borman geopend was, werden door de landssecretaris een aantal "rescripten" van de vorstin-abdis, gegeven te Ehrenbreitstein op 1 december 1785, voorgelezen. Blijkens het eerste rescript hadden twee van de adellijke heren, te weten graaf De Borggrave en de prior van het klooster St. Elisabethsdal te Nunhem, zich inmiddels aangesloten bij het standpunt dat eerder door het Kapittel, twee edelen en de burgemeesters van Thorn, Ittervoort, Beersel en Haelen was ingenomen.¹⁶ In het tweede rescript verklaarde zij, dat zij "de meerheit van de stimmen voor het verbeeteringsproject van de justitieadministratie uytgevallen sijnde", "hetzelve nogmaels approbeert en dienvolgens met den eersten de noodige maetregels zal aenvatten om dit project tot het beste van het land in staet te stellen." Door middel van een derde rescript verklaarde de vorstin-abdis, dat het in strijd was met het landsgebruik om zich op vergaderingen van de Landdag zonder haar toestemming door een gemachtigde te laten vertegenwoordigen en "dat in gevolg deeze verklaringe Hoogstdezelve het votum van den procureur Montforts, hetwelke in de laetste vergaederinge ten protocolle gestelt is, hiermede annuleert."

De reactie van de Landdag was opnieuw verdeeld. De gedeputeerden van het Kapittel en het merendeel van de adel, alsmede de burgemeesters van Thorn, Haelen en Beesel, accepteerden de rescripties volmondig en dankten de vorstin-abdis "voor de genadigste voorsorge tot het beste van deezen lande en onderdaenen", en verzochten haar de gerechtelijke hervorming zo snel mogelijk in te voeren.

De oppositie, bestaande uit de heren De La Marck en De Brias en de burgemeesters van Stramproy, Baexem, Grathem en Ell, verklaarde "met deese maniere van verbeetringe niet content te zijn".

De burgemeester van Ittervoort wilde zich hierbij aansluiten, onder voorgeven dat zijn gemeente hem daartoe opdracht had gegeven. Dit werd echter door de gedeputeerden van het Kapittel, als grondbezitters te Ittervoort, bestreden, omdat een dergelijk vergadering niet had plaatsgevonden. Hierop werd besloten, dat op het votum van de burgemeester van Ittervoort in deze vergadering van de Landdag in het geheel geen acht geslagen zou worden.

Dat de vorstin-abdis in de goede afloop van de landdag alle vertrouwen heeft gehad, blijkt uit het eveneens op 1 december 1785 te Ehrenbreitstein, dus ruim op voorhand, gegeven rescript, dat op 10 december 1785 door de landssecretaris Rotscheidt "än das versammelte Thornische Landgericht" op het dinghuis zou moeten worden voorgelezen. In het rescript deelde de Vorstin-abdis mede, dat de Landstanden bij meerderheid van stemmen het voorstel tot verbetering van de rechtspleging hadden aanvaard. Dientengevolge was de rechtspraak en de administratie der justitie voortaan aan een alleen-sprekende rechter toevertrouwd. De rol van de schepenen in de rechtspraak was daarmee uitgespeeld. Zij zouden voortaan alleen nog maar een functie vervullen als getuigen bij de vestiging van hypotheeken, en als toezichhouders bij criminele processen. Aangezien Hare Koninklijke Hoogheid begeerde, dat de gerechtelijke hervorming zo spoedig mogelijk van start zou gaan, beval zij uit kracht van het onderhavig rescript, dat - vooruitlopend op de benoeming van de nieuwe rechter - de schepenen van Thorn en Grathem zich voortaan van elke bemoeienis met de rechtspraak

¹⁶Cfr. RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr 12 en 13.

dienden te onthouden, "bei Vermeidung willkürlicher und unausbleiblicher Strafe",
aangezien zij

"sowohl den Rath und Meyer Von Borman, als auch sämtliche Scheffen von dem Thornischen und Grathemischen Landgericht kraft dieses von ihren aufhabenden Gerichtsstellen und Ämtern entlassen, und somit in bezug der Justitz und ihrer Sessionen abgeschaffet haben wollen, und hiemit auch wirklich abschaffen."

In afwachting van de aanstelling van de nieuwe rechter zouden alle justitie-zaken "in suspenso" gehouden worden. In spoedeisende gevallen, echter, diende de landssecretaris Rotscheidt in samenspraak met de advocaat-fiscaal van het Hof van Appel, Ramaekers, de nodige voorlopige voorzieningen te treffen. Bovendien moesten Meyer De Borman - die met pensioen gestuurd werd - en de gerichtsscretaris Coomans alle gerichtsakten, protokollen en ambtschriften aan de landssecretaris overhandigen en diende de archiefkist op het dinghuis verzegeld te worden.

Aldus kwam op 10 december 1785 een einde aan enkele honderden jaren schepenrechtspraak te Thorn. Op 22 december 1785 werd vervolgens Jacob Norbert van den Schoor beëdigd als Hofraad, Oberamtmann en Meyer.¹⁷ Hem werd als unus-iudex nieuwe stijl bij deze gelegenheid opgedragen "einem jeden ohne mindeste Rucksicht und unparteyisch Justitz wiederfahren zu lassen". Bovendien moest hij eenieder in pijnlijke, d.w.z. lijfstraffelijke, zaken recht bedelen en oordelen, zowel de arme als de rijke, en met name "Kaiser Karls des funften und des Heiligen Römischen Reiches Peinliche Gerichtsordnung", de fameuze *Codex Criminalis Carolina*, naar zijn beste vermogen toepassen en handhaven.

De oppositie heeft zich niet onmiddellijk bij de gang van zaken willen neerleggen. De dissidenten stelden zich in een notarieel gewaarmerkte verklaring van 26 december 1785 op het standpunt, dat de genomen besluiten "directe strijdigh sijn tegens de grondregels, rechten ende gerechtigheeden ende concordaten van den lande van Thorn."¹⁸ Zij hebben vervolgens gepoogd door middel van het opstellen van een *species facti* een voor hen gunstig *Gutachten* te verkrijgen van de juridische faculteit van de Pruisische Universiteit te Duisburg, dat echter voor hen niet zeer positief uitviel.¹⁹

Onder de bevolking van het land van Thorn heeft een en ander kennelijk tot de nodige beroering geleid, zodat de vorstin-abdis zich op 16 januari 1786 genoodzaakt zag een plakkaat uit te vaardigen tegen degenen die het gewaagd hadden zich "tegens die tegenwoordige verbeterde inrichting der justitie" te verzetten, waarbij zij "uyt eene waere moederlijke voorsorge" eenieder vermaande zich niet aan verdere ongeregelheden schuldig te maken.²⁰ Nadat zij ook het verzoek van heer De la Marck tot heroverweging van haar besluit naast zich neer had gelegd,²¹ kon ambtman van den Schoor op 29 april 1786 berichten, dat de bevolking zich bij de hervorming had neergelegd: "Tout commence à s' appaiser dans le pays. Les opposants reviennent de leur erreur en appréciant les vues salutaires de Votre Altesse Royale pour le bien-être du pays".²²

¹⁷J.N. van den Schoor studeerde op 16 december 1778 af als licentiaat in de beide rechten te Leuven. Hij werd op 18 februari 1779 geadmitteerd als advocaat voor het Hof van Gelre te Roermond. Cfr. RAL, Hof van Gelre, inv. 4, commissieboek, fol. 222.

¹⁸RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 36

¹⁹RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 47

²⁰RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 41 en 42

²¹RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nrs. 56 en 57

²²RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18879, nr. 65

Samenvattend kan men stellen, dat het besluit tot de gerechtelijke hervorming in de beste traditie van het verlichte absolutisme was doorgedrukt, tegen de zin van een groot deel van de burgemeesters en van de leenmannen. Het ressentiment, dat hierdoor is gewekt, zou enkele jaren later een belangrijke rol gaan spelen bij de behandeling van het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn.

Het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn²³

Nu aldus de gerechtelijke hervorming tot stand gekomen was, werd afronding van het codificatie-project urgent. Bij brief van 30 mei 1786 werd raadsheer Pierre Joseph Stuers vanwege de vorstin-abdis tot spoed gemaand.²⁴ Deze aansporing had kennelijk het gewenste resultaat, want in november 1786 werd door hem een vergadering belegd met de gedeputeerden De Fabri en Moers. Bij deze gelegenheid werd de tekst "geheel geresumeert ende geapprobeert".

Hierna werd het ontwerp-landrecht voorgelegd aan het Kapittel, dat in art. 13 van de overeenkomst tussen vorstin-abdis Maria Cunegonda en het Kapittel van 27-28 oktober 1776 instemmingsbevoegdheid had bedongen ten aanzien van wetgeving die op naam van de vorstin-abdis werd uitgevaardigd.²⁵

Van de behandeling door het Kapittel zijn mij verder geen gegevens bekend. Vast staat slechts, dat de door het Kapittel voorgestelde wijzigingen in augustus 1788 op voorstel van proost De Fabri met raadsheer Stuers zijn besproken.²⁶

Het ontwerp van het Nieuwe Landrecht, zoals het uiteindelijk in 1788 aan de Landdag van Thorn is voorgelegd, is opgebouwd uit preambule en slotformulier, de landsconventie van 26 oktober 1776²⁷ en de publiekrechtelijke artikelen van de capitulatie van 27-28 oktober 1776²⁸ - tezamen aangeduid als *constitution* -, enkele gemodificeerde artikelen van het oude landrecht, alsmede 260 artikelen, welke als *législation* werden aangeduid, tezamen omvattend het staatsrecht, privaatrecht en strafrecht van het vorstendom Thorn.²⁹

²³O. MOORMAN VAN KAPPEN, Le projet d' une nouvelle rédaction de la coutume de la principauté ecclésiastique de Thorn 1786, in: *Revue du Nord* 58 (1976) blz. 144-145, vestigde als eerste de aandacht op het bestaan van het ontwerp-landrecht van Thorn.

²⁴HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. 2, blz. 394, brief van graaf Brandis aan Stuers, gedateerd te Ehrenbreitstein, 30 mei 1786.

²⁵Art. 13. Edicta, mandata et ordinationes. § unicus. Omnia edicta, mandata et ordinationes in politicis solius Principis Abbatissae nomine publicentur, super forma et minuta autem edictorum et mandatorum, ad quae capituli consensus requiritur, cum eodem praevie desuper convenietur antequam ad publicationem nomine abbatissae procedatur (HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, blz. 376 e.v.).

²⁶Specificatie van devoirs, salaris, reysen, conferentiën en correspondentiën gedaen en gepromeriteert door den raed ende momboir De Stuers ..., d.d. 22 juni 1793 (RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. 2047).

²⁷HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 912, blz. 370-376 (alleen latijnse versie); RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2047, tweetalige versie.

²⁸HABETS, FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 913, blz. 376-389, regeling van enige geschillen tussen Kapittel en Abdis, betreffende de kerkelijke en burgerlijke administratie, 27 en 28 oktober 1776.

²⁹RAL, *Archieven Thorn*, archeionnr. II 2005, *Nieuwe Landrechten van het hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn verzameld en opgesteld en in orde gebracht door Pierre Jean Joseph Bernard de Stuers, advocaat-fiscaal te Roermond en raadsheer der vorstin-abdis van Thorn*. Voor een integrale uitgave van de tekst, zie: A.M.J.A. BERKVEN, Het concept van de "Nieuwe Landrechten van het Hooggrafelijk Stift en Vorstendom Thorn", in: *Verslagen en Mededelingen van de Stichting tot uitgaaf van de bronnen van het Oud-Vaderlandse recht*, nieuwe reeks, dl. 9 (1997) blz. 39-96.

De preambule geeft, zoals te doen gebruikelijk, informatie met betrekking tot achtergronden en oogmerken van de codificatie. Als uitgangspunt diende de in deze periode in verlichte kringen algemene opvatting, dat

"tot het gelukkig bestieren der onderdaenen en voor 't gemeen welzijn het hoogst aangelegen is en zelfs vereyscht word in alle gepoliceerde landen, van onophoudene zorg te draegen om te geraeken tot vaste en bekwame wetten, die overeenkomen, zoo met de constitutie der landen, als met den aerd ende maniere der volkeren."

Vervolgens werd geconstateerd, dat

"dat d' oude landrechten voor een groot gedeelte niet meer toepasselijk zijn aen den tegenwoordigen staet van denselven lande; dat bovendien weynige der daegelijksche gevallen uytgemaect zijn bij die oude landrechten; ende dat d' onderdaenen alzo sig dikwils vindende in den voorval van sig te moeten beroepen op oude gewoontens ende onzekere gebruyken, en daardoor niet alleen aen merkelijke kosten onderworpen worden, maer dat hun recht ook meerendeels afhangt van eenen twijfelaghtigen uytval"

Daarom heeft de vorstin-abdis besloten het oude landrecht te vervangen door "een opregt, deugdelijck en bestendig landrecht om een ieder voortaan te verzeekeren wat recht hij heeft te hopen en bij vonnis te verwagten". Om aan dit voornemen uitvoering te geven, verklaarde de vorstin-abdis te "willen ende statueren", dat de landsconventie van 1776, zoals gewijzigd door de besluiten van december 1785, betreffende de rechterlijke organisatie, en de artikelen van de corresponderende overeenkomst tussen vorstin-abdis en Kapittel die betrekking hebben op de temporele jurisdictie "voor all[tijd] voor eene vaste en onbreekelijke wette, nu en ten allen tijden sullen worden gehouden." Met andere woorden, de landsconventie en de capitulatie werden een permanent onderdeel van de "constitutie".

In deze twee overeenkomsten is in hoofdzaak het "staatsrecht" van Thorn neergelegd. Van wezenlijk belang zijn hier de artikelen 12 t/m 20 van de capitulatie, welke in hoofdzaak de distributie van publiekrechtelijke bevoegdheden tussen vorstin-abdis en Kapittel betreffen. Art. 12 van de capitulatie bevat het formulier van de eed, die de vorstin-abdis bij haar intrede diende af te leggen, alsmede een explicatie van de rechtsverhouding tussen de vorstin-abdis en het Kapittel, inhoudende dat de vorstin-abdis zonder raad en toestemming van het Kapittel geen bezittingen van het Kapittel zou mogen vervreemden, of wijzigingen aanbrengen in de fundamentele wetten van het land van Thorn.

Deze bepaling heeft tot gevolg, dat het Kapittel ten aanzien van wijzigingen van de constitutie een aanzienlijk sterkere positie had dan de Staten van Thorn.

Aangaande de uitvoerende en rechterlijke macht was bepaald, dat

"aen de prinsesse-abdisse alleen gereserveert blijft d' executie der wetten, de administratie der justitie, het oppergezag in materie van politie, de volkomen en privative jurisdictie zoo civile als crimineele, het regt van het zweerd en van remissie der delicten de dood meriteerende."

Ten aanzien van de wetgevende macht werd bepaald, dat wetten en verordeningen zouden worden uitgegeven op naam van de vorstin-abdis, maar dat deze naar vorm en inhoud instemming zouden behoeven van het Kapittel en dat daarover overeenstemming zou moeten zijn alvorens tot publikatie kon worden overgegaan (art. 13). De grondheerlijkheid van Thorn kwam toe aan het Kapittel. De territoriale superioriteit, of moderner gezegd de soevereiniteit, was voorbehouden aan de vorstin-abdis (art. 15). Alleen zij was bevoegd tot het benoemen van de bestuurlijke en rechterlijke ambtenaren

van het vorstendom (art. 14). Zij beschikte over de volledige civiele en criminele rechtsmacht in temporele zaken. Daarnaast was zij als enige bevoegd acten van naturalisatie te verlenen; procureurs, notarissen, medici, chirurgijnen en apothekers toe te laten; leden van het leenhof, rechters en ambtenaren te benoemen en om wettige redenen te ontslaan; en vergaderingen van de gemeenten en bijeenkomsten van de Staten bijeen te roepen. Indien zij een vergadering van de Staten wenste uit te schrijven, diende zij de decanes van het Kapittel van tevoren te verwittigen, zodat deze de gedeputeerden van het Kapittel behoorlijk zou kunnen instrueren (art. 18). Daarnaast omvatte de capitulatie enkele op het eerste gezicht minder belangrijke bepalingen over de uitgifte van woeste gronden, het plantrecht langs de publieke wegen en over het jachtrecht (de artt. 16 en 21).

De *landsconventie* regelde de benoeming van burgemeesters, alsmede de omslag en heffing van lokale, kreits- en rijksbelastingen. Ten gevolge van de besluiten van december 1785 waren de bepalingen over de schepenrechtspraak komen te vervallen. Belangrijk is echter de bepaling, dat de vorstin-abdis geen inbreuk zou mogen maken op de ordinair jurisdictie. Kabinetsjustitie is verboden. De vorstin-abdis zou zonder overleg met Kapittel en Staten geen deputatie mogen afvaardigen naar rijks- of kreitsdagen. Om kosten te besparen, zou men in voorkomende gevallen gebruik maken van de diensten van iemand die reeds gevestigd was in de stad waar de desbetreffende vergadering plaats vond, of die reeds met de vertegenwoordiging van andere rijksstanden was belast.

Men kan constateren, dat de voorgestelde bepalingen overwegend de belangen van de vorstin-abdis en van het Kapittel regardeerden. Voor de Staten van Thorn was slechts een beperkte constitutionele rol weggelegd en de invloed van de ingezetenen op de rechtspraak was ten gevolge van de gerechtelijke hervorming vrijwel tot niets gereduceerd. Alleen het verbod van kabinetsjustitie doet enigzins denken aan hetgeen wij thans onder de klassieke grondrechten zouden rekenen.

Ten aanzien van het oude landrecht werd bepaald,

"... dat die voorschreve oude landrechten t' eenenmaele sullen cesseeren ende dat daerop zoo in 't oordeelen als andersints geen beroep meer zal worden gedaen, tenzije voor zoo viel eenige artikels daarvan ahog bij Ons zijn worden aengenoomen, gemodificeert of gerestringeert, ...; derogeeren wij voor de meer reste wel duydelijkck hiermede aen allen 't genen meerder of andersints bij die oude landrechten staet ..."

De hierop volgende zestien artikelen betroffen voornamelijk de bevoegdheden van de ambtman nieuwe stijl, van de schepenen en van de deurwaarder, welke met de rechterlijke hervorming in overeenstemming werden gebracht.

Om nu de onderdanen ten aanzien van privaatrecht en strafrecht te "begunstigen met vaste wetten voor alle voorvallende saeken ... ende almeede hun [te] geven eenen sekeren voet wegens de maniere van procederen", is men te rade gegaan bij de "naebuyrige reghten en gewoontens". Men heeft daarbij geconstateerd, dat de in 1619 gehomologeerde en in 1620 in werking getreden Gelderse Land- en Stadsrechten "meerendeels aghtervolgen de gemeene beschrevene reghten en in veele gevallen overeenstemmen met de gewoontens ende gebruycken van onsen landen van Thorn." Omdat deze Gelderse Land- en Stadsrechten "doorgaents behelsen 't genen het besten, redelijksten en bekwaemsten is tot een goede, prompte en regtvaerdige administratie van justitie", en omdat zij "naer den tegenwoordigen staet en gelegentheyd van onsen landen zijn ingerigt", werd de gehomologeerde costume van het Gelders Overkwartier

van Roermond "geadopteerd en voor onse landen aangenoomen en in kraghte van wetten gekeert".³⁰

De keuze voor het Gelderse Land- en Stadsrecht was vrij voor de hand liggend. Dankzij de hoofdvaarten op Echt vanaf ± 1450 tot 1718 was Thorn voor wat betreft het privaatrecht in sterke mate op het Overkwartier van Gelder georiënteerd³¹ en veel Roermondse juristen maakten als raadsheer van het Hof van Appel of als advocaat-fiscaal deel uit van de zittende of staande magistratuur te Thorn.

De formulering van de considerans wekt de indruk, dat het Gelderse Land- en Stadsrecht voor wat betreft het privaatrecht en het strafrecht als het ware "in complexu" werd gerecipieerd. Dit is echter niet volledig het geval, aangezien in het ontwerp van het Nieuwe Landrecht van Thorn is bepaald, dat het Gelderse Land- en Stadsrecht "in onse Landen geene plaetse of uytwerkinge der wetten en [zal] gewinnen, voor soo veel daeraen, te weten hierbij, door ons met de opvolgende [260]³² artikels is worden verandert, gealtereert of gederogeerd."

De artikelen van het Nieuwe Landrecht van Thorn vormen kennelijk geen zelfstandige codificatie van privaatrecht en strafrecht, maar behelzen aanvullingen, wijzigingen en ontkrachtingen van bepalingen uit het Gelderse Land- en Stadsrecht (GLS). Aangezien het GLS in het totaal 2060 artikelen telt, werd ruim 12,5 % van het GLS in het Nieuwe Landrecht van Thorn op enigerlei wijze gewijzigd. Deze wijzigingen treffen niet alle zes boeken van het GLS in gelijke mate. Naar verhouding zijn de meeste wijzigingen aangebracht in boek 3, waarin de verschillende manieren van eigendomsverkrijging zijn geregeld, in boek 1, betreffende het personen- en familierecht, en boek 6, waarin het strafrecht en strafprocesrecht is gecodificeerd. Het verbintenissenrecht (boek 4), het zakenrecht (boek 2) en de burgerlijke rechtsvordering (boek 5) bleven relatief onberoerd.

De aangebrachte wijzigingen houden slechts in beperkte mate verband met aanpassing van het Gelders-Overkwartierlijke recht aan typisch Thornse aangelegenheden. In hoofdzaak gaat het om verwerking van jurisprudentie van het Hof van Gelre te Roermond. Naar eigen zeggen heeft raad-fiscaal Stuers alle artikelen van het Gelderse Land- en Stadsrecht "expresselijk doorgrond of geresumeert", "om te zien en t'oordeelen welke artikels ... konde verblijven, welke diende t'eenemaele te worden geabrogeert, welke maer gemodereert, ende eyndelijk welke volgens d'antérieure kennisse van de voorss. raad [van Gelre] behoorde te worden geïnterpreteerd of geëxtendeert." Men kan de artikelen van het Nieuwe Landrecht van Thorn daarom beschouwen als een *restatement* van het Gelderse Land- en Stadsrecht en daarin ligt mijns inziens het grootste belang van het Nieuwe Landrecht.

Alvorens het ontwerp van het Nieuwe Landrecht aan de Landdag werd voorgelegd, heeft men echter afstand genomen van enkele voorstellen met betrekking tot de humanisering van het strafrecht en strafprocesrecht, zoals deze in Oostenrijks Gelre inmiddels waren ingevoerd.³³ Zo werd onder meer een artikel geschrapt, dat bepaalde

³⁰Voor een recente heruitgave zij verwezen naar A.M.J.A. BERKVENS, G.H.A. VENNER, *Het Gelderse Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620*, Arnhem 1996 (Werken Stichting tot uitgaaf van de bronnen van het Oude Vaderlandse recht, nr. 25)

³¹P.L. NÈVE, *Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden*, Assen 1972 (Maaslandse Monografieën 14), blz. 490.

³²In het concept was het definitieve aantal artikelen nog niet ingevuld.

³³Met betrekking tot het verlichte denken over strafrecht en strafprocesrecht in Oostenrijks Gelre, zie: A.M.J.A. BERKVENS, *Hervorming van strafrecht en strafprocesrecht in de Zuidelijke Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw*, in: A.M.J.A. BERKVENS, A.FL. GEHLEN en G.H.A. VENNER (red.), *"Fittich erforscht und gecolligeert ..."*, Maastricht 1995, blz. 137-171.

dat een decreet waarbij iemand ter tortuur werd verwezen, of een vonnis waarbij iemand ter dood werd veroordeeld, niet ten uitvoer mocht worden gelegd, tenzij het desbetreffende decreet of vonnis door het Hof van Appel was bevestigd.³⁴ Hierdoor werd aan het Hof van Appel de mogelijkheid onthouden toepassing van tortuur en doodstraf feitelijk te verhinderen. Door deze ingrepen is het ontwerp wellicht minder progressief dan de praktijk in Oostenrijks Gelre.

Behandeling van het ontwerp-landdrecht door de Landdag van Thorn 1788-1794

Eerst op 1 september 1788 werd "ter gewoenlijke plaetse binnen Thorn" opnieuw een Landdag gehouden, alwaar proost De Fabrij en de luitenant Moers, ter voldoening van de hen op 2 oktober 1781 opgedragen commissie, in de vergadering het concept ter hand stelden van het Nieuwe Landrecht. Het concept werd ter vergadering - in aanwezigheid van de auctor intellectualis, Pierre Joseph Stuers - "van woord tot woord" voorgelezen. De leenmannen en de burgemeesters, die in tegenstelling tot de gedeputeerden van het Kapittel met de inhoud nog onbekend waren, verzochten - "reflecteerende dat deeze zaeke van groot belang is en in deeze vergaederinge haere resolutie daerop niet konnende geeven" - zes maanden uitstel om het concept-landrecht door een rechtsgeleerde adviseur te laten onderzoeken. Het gevraagde uitstel werd toegestaan. Aan ridder De Brialmont zou een kopie ter hand worden gesteld aan de hand waarvan de leenmannen en burgemeesters met hun rechtsgeleerde adviseur overleg zouden kunnen voeren. Indien echter hun overwegingen niet binnen zes maanden ter griffie van de Staten ingediend zou zijn, dan zou het concept worden geacht door de Staten te zijn aangenomen.

Conform dit besluit werd op 2 oktober 1788 een copie van de Nieuwe Landregten bezorgd ten huize van ridder De Brialmont te Grathem, bezitter van het goed Ten Hove aldaar.³⁵

De besprekingen over het Nieuwe Landrecht leken aanvankelijk voorspoedig te voorlopen, zoals blijkt uit het onderhandse verslag, dat de gedeputeerde Moers op 31 oktober 1788 deed toekomen aan graaf Aicholdt, grootmeester van de vorstin-abdis te Koblenz. De landstanden hebben op 27 oktober in hun te Grathem gehouden vergadering besloten hun rechtsgeleerde adviseur, de advocaat Schoonbrood uit Maaseik, te belasten met het opstellen van een "tres humble et respectueuse remonstration". Deze zou zich in hoofdzaak moeten richten tegen de bevoorrechtiging van het Kapittel ten aanzien van de ontginning van woeste gronden en ten aanzien van het plantrecht langs de openbare wegen (art. 16 van de capitulatie). Daarnaast wilde men naar analogie van art. 7 van de landsconventie voorstellen, dat de schepenen bij toerbeurt betrokken zouden worden bij de overdracht van onroerend goed, opdat zij gelijkelijk van de inkomsten daaruit zouden mogen profiteren. Verder maakten zij bezwaar tegen het recht van de meyer om twee advocaten aan te wijzen voor de herziening van criminele vonnissen (ontwerp-art. 258); en spraken zij de wens uit, dat ook testamenten, gemaakt ten overstaan van pastoor en twee getuigen, geldig zouden zijn (ontwerp-art. 129). Tevens besloten zij inzage te vragen van het nieuwe

³⁴Nieuw Landrecht van Thorn, concept-art. 258; dit artikel vormt de rechtstreekse vertaling van het decreet terzake van de toepassing der tortuur van 3 februari 1784, dat in het Overkwartier als interne dienstinstructie aan de gerechtelijke officieren was bekend gemaakt (RAL, Hof van Gelre, inv.nr. 65, fol. 95; *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas autrichiens*, 3^e serie, dl. 12, blz. 326).

³⁵RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 1627, protocol van het Kapittel 1776-1784, fol. 287.

belastingreglement. Tenslotte zag men gaarne een einde gemaakt aan de voorkeursbehandeling van het Kapittel voor wat betreft de verwerving van goederen in de dode hand (ontwerp-art. 177). "Au reste les nouveaux statuts ont été unanimement agréés".³⁶

Ook ambtman Van den Schoor liet zich aanvankelijk optimistisch uit over de bezwaren van de Staten, die zijns inziens weinig om het lijf hadden. "Ce ne fut pas sans surprise d'apprendre, que le même jour toute la besogne en étoit déjà faite, sans contradiction quelconque à tous les articles de la législation." Hij verbaasde zich slechts over het tempo, waarmee de adviseur van de Staten zich een oordeel had gevormd over het Nieuwe Landrecht: "La sublimité et le désintéressement de leur avocat est surtout admirable en besognant tout un code dans l'espace d'une petite journée."³⁷

Het behoeft dan ook nauwelijks verbazing te wekken, dat graaf Aicholdt, als reactie op het goede nieuws, schreef "avec toute la tranquillité possible" de overwegingen van de Staten te zullen afwachten.³⁸

Aan deze gemoedsrust kwam een plotseling einde, toen ambtman Van den Schoor hem bij brief van 24 januari 1789 een uitgelekte versie van de definitieve *Réflexions de la part des Etats du Pays de Thorn contre le plan ou modèle des nouvelles lois dressées par leurs députés* deed toekomen.³⁹ Wat was er intussen gebeurd?

Kennelijk ontevreden met het verzoekschrift, zoals op verzoek van de Staten door advocaat Schoonbrood opgesteld, had heer De Brialmont bij zijn terugkeer naar Luik het ontwerp van het Nieuwe Landrecht voorgelegd aan de advocaat Hollanders sr. aldaar, die op zijn verzoek inhoud en constitutionnalité van het ontwerp aan een grondige analyse onderwierp, waarvan de resultaten nadien in de hierboven genoemde *Réflexions* zijn neergelegd.

Deze *Réflexions* waren aanzienlijk forser van toonzetting dan de eerder uitgelekte *tres-humble et respectueuse remonstration*.

De Staten van Thorn namen thans nadrukkelijk stelling tegen de bijzondere constitutionele positie van het Kapittel en stelden zich op het standpunt, dat de basis van de codificatie werd gevormd door art. 10 van de landsconventie van 1776 en dat op grond daarvan de tussenkomst en nadrukkelijke instemming van de Staten noodzakelijk was wilde het ontwerp kracht van wet kunnen krijgen. Art. 10 van de landsconventie maakte immers op geen enkele wijze melding van de capitulatie tussen de vorstin-abdis en het Kapittel. De Staten stelden zich daarom op het standpunt, dat de capitulatie strijdig was aan de landsconstitutie, met name omdat in art. 12, § 3 en in art. 13 allerlei afspraken waren gemaakt over de fundamentele wetten van Thorn, zonder dat zij daarin waren gekend. Zij verlangden derhalve, dat in de nieuwe code zou worden vastgelegd, dat voor het uitvaardigen of veranderen van 's lands wetten het unanieme consent van de Staten vereist zou zijn, op straffe van nietigheid.

Vervolgens herhaalden zij hun bezwaren ten aanzien van de beschikking over woeste gronden en over het plantrecht langs de openbare wegen.

³⁶RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van A.R. Moers aan graaf Aicholt d.d. 31 oktober 1788.

³⁷RAL, Archieven Thorn, inv. d' Hoop, inv.nr. 18880, brief van Van den Schoor aan graaf Aicholdt, d.d. 5 november 1788

³⁸RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van graaf Aicholdt aan ambtman Van den Schoor, d.d. 10 november 1788.

³⁹RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van Van den Schoor aan graaf Aicholdt, d.d. 24 januari 1789

Hierna kritiseerden zij de voorgestelde wijzigingen van het oude landrecht. Teruggrijpend op de bepalingen in de landsconventie van 1776, eisten zij niets meer en niets minder dan ongedaanmaking van de complete gerechtelijke hervorming en herstel in volle omvang van de schepenrechtspraak. De besluiten van december 1785 waren niet unaniem; derhalve "sont (elles) illegales et inconstitutionnelles pour autant qu'elles regardent les affaires du pays."

Tegen het voornemen de Gelderse Land- en Stadsrechten te adopteren bestonden op zich geen bezwaren. Wel had men bezwaren tegen enkele van de voorgestelde artikelen. Deze betroffen enerzijds aanpassingen die nodig waren met het oog op het herstel van de schepenrechtspraak, maar daarnaast voornamelijk artikelen, waarbij voorrechten werden toegestaan aan het Kapittel.

Afkeer jegens het Kapittel spreekt ondermeer uit de bezwaren tegen ontwerp-art. 121 betreffende het jachtrecht, dat op grond van art. 21 van de capitulatie aan het Kapittel zou toekomen. Dit artikel zou moeten worden geschrapt, "comme contrair à tout droit et justice"; immers "les vassaux du pays ne doivent être d' une condition moins favorable. Car pour l' un et l' autre homme libre le droit est égal et la possession immémorielle est par tout l' empire un titre légitime pour acquérir le droit de chasse et de pêche." Ontwerp-art. 177 betreffende de verwerving van goederen door de dode hand wekte in het bijzonder de woede van de Staten. In plaats van zich te onttrekken aan het bepaalde op blz. 224, art. 5-7 van het Gelderse Land- en Stadsrecht, zou het Kapittel "comme bien loin la plus riche main-morte du pays" het goede voorbeeld moeten geven en afzien van verdere verwerving van goederen in de dode hand, "puisque les mains-mortes sont riches assez, et que l' état temporel diminue et se charge tous les jours de plus en plus." De Staten van Thorn verklaarden zich zelfs - onder verwijzing naar de wetgeving in Oostenrijkse landen⁴⁰ - voorstander van een algeheel verbod van verwerving van goederen in de dode hand.

Ondanks de forse toonzetting van de *Réflexions* was de grootmeester van de vorstin-abdis, graaf Aicholdt, kennelijk niet onder de indruk. Hij deed de bezwaren van de Staten in brieven aan proost De Fabry en aan ambtman Van den Schoor af als "un amas des contradictions et d' arguments peu fondés, qui pourront être réfutés sans beaucoup de peines". En hij heeft dienovereenkomstig zijn plan getrokken. Hij was voornemens de volgende bijeenkomst van de Staten uit te stellen tot een voor de vorstin-abdis convenabel tijdstip, en tegen die tijd de Staten te dwingen hun stellingen met acten te bewijzen. De aanwezigheid van de vorstin-abdis zou er zijns inziens garant voor staan, dat de Staten zouden bijdraaien en dat "nous pourrons finir et concerter le plan de vive voix".⁴¹

Het zou nog tot eind februari 1789 duren, totdat De Brialmont de "réflexions sur le nouveau code des loix" officieel aan graaf Aicholdt deed toekomen. Deze beperkte zich aanvankelijk ertoe de ontvangst te bevestigen. Nadien kapittelde hij in een afzonderlijk schrijven De Brialmont over de grote beroering die in het land van Thorn was ontstaan over het hele project, hetgeen hij weet aan de indiscretie van de adellijke heren landstanden, die als natuurlijke leiders ten dezen een speciale verantwoordelijkheid hadden. "C'est à votre direction que l' on a confié son examen et c' est à vous que j' ai

⁴⁰Te denken valt in dit verband aan het plakkaat van 15 september 1753 in de Oostenrijkse Nederlanden en de daarop gevolgde verordeningen. Cfr. A.M.J.A. BERKVENS, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794*, dl. II, Nijmegen 1992, blz. 279.

⁴¹RAL, Archieven Thorn, inv. d' Hoop, inv.nr. 18880, brieven van graaf Aicholdt d.d. 3 februari 1789 aan proost De Fabry en ambtman Van den Schoor

confié le soin de retenir les communautés dans les bornes du respect et de la tranquillité, sachant par expérience que des paysans ignorants en ce genre ne s' adresseroient qu' à des perturbateurs du repos public."⁴²

Enkele dagen later, op 20 maart 1789, werd door de landssecretaris Rotscheidt in het protocol van de Landsdag een reeds op 19 januari 1789 op verzoek van "eenige heeren landstanden en borgemeesteren" opgestelde verklaring geregistreerd. Blijkens deze verklaring hebben zij het concept-landrecht onderzocht en daarin geconstateerd "verscheide punten ... contrarie aen de oude landtsconstitutie, dus contrarie aen onse wettige pligt". Zij protesteerden daarom "hogelijcx" "tegens het emanieren of publiceeren van alsulke pretenze nieuwe wetten, totdat dezelve in eene generaele vergaederinge der Landtsstaethen sullen worden herleezen, gemodificeert, gecorrigeert en bijgevoegd soo en gelijk bij een gemeyn en unaniem consent sal worden verdraegen en geresolveert". Zij verklaarden met dit oogmerk - de hierboven besproken - "reflectiën" te hebben opgesteld, om deze te zijner tijd aan de voltallige Landdag voor te leggen.

Ondanks het optimisme van graaf Aicholdt, is het niet verbazingwekkend dat de "reflectiën" van de Staten vooralsnog een einde hebben gemaakt aan de codificatiepogingen te Thorn.

Het ligt voor de hand te wijzen op de situatie in de Oostenrijkse Nederlanden, alwaar - ondanks het feit dat de hervormingsdecreten van Joseph II onder druk van de Staten van Brabant reeds in mei 1787 waren ingetrokken en in september 1787 de gewestelijke privileges nadrukkelijk opnieuw waren erkend - het verzet tegen de regering toenam en de Brabantse omwenteling van 1789 zich aankondigde. Daarnaast droeg ook de Luikse Revolutie van 1789 bij aan een onrustig klimaat.⁴³ Het is aannemelijk, dat het voorbeeld van de Oostenrijkse Nederlanden en van het prinsbisdom Luik de leenmannen en burgemeesters van Thorn heeft geïnspireerd in hun verzet tegen wat zij zagen als een aantasting van hun privileges.

Waar het in het voornemen van Von Aicholt lag om tegen het einde van 1789 een landdag uit te schrijven in Thorn, alwaar in aanwezigheid van de vorstin-abdis de bezwaren van de Staten konden worden afgedaan en het landrecht zou worden afgekondigd, maakte het uitbreken van de Brabantse revolutie - die onder andere resulteerde in de gevangenneming van raadsheer Stuers door Weertse patriotten⁴⁴ - dit feitelijk onmogelijk.

Pas enkele maanden na de restauratie van het Oostenrijks gezag in de Nederlanden (december 1790) kwam het onderwerp opnieuw aan de orde in een brief van de inmiddels wegens zijn verknochtheid aan het Oostenrijkse bewind geridderde raadsheer Stuers.

In deze brief van 25 september 1791 beklagde de zich inmiddels Chevalier De Stuers noemende raadsheer zich erover, dat hij reeds in 1786 de codex van het Thornse Landrecht had voltooid, maar dat hij daarvoor nog altijd geen betaling had ontvangen. Hij zou thans gaarne 150 Louis d' Or ontvangen bij wijze van honorarium.⁴⁵ Nadat proost De Fabry hem op 28 maart 1792 had laten weten, dat - wegens bezwaren zijdens de burgemeesters - betaling nog wel enige tijd op zich laten wachten, schreef hij op 30

⁴²RAL, Archieven Thorn, inv. d'Hoop, inv.nr. 18880, brief van graaf Aicholt aan De Brialmont d.d. 16 maart 1789

⁴³Cfr. P. HARSIN, *La Révolution Liègeoise de 1789*, Brussel 1954; W.J. ALBERTS, *Geschiedenis van de beide Limburgen*, dl. 2, Assen 1974, blz. 99-104.

⁴⁴Cfr. E.C.M.A. BATTA, e.a. (red.), *Limburg's Verleden*, dl. 2, blz. 346

⁴⁵HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II nr. 936.

maart 1792 enigzins geïrriteerd: "Si le code des loix rencontre dans les circonstances actuelles d' obstacles à son émanation, cela ne doit et ne peut me porter le moindre préjudice. (...) Si les bourgmestres font des difficultés de donner la somme exigée, il me semble qu'il ne s' agira que de faire assembler les États et de leur proposer ma demande."⁴⁶

Ten gevolge van de Franse bezetting in de periode december 1792-maart 1793 bleek het eerst in juni 1793 mogelijk een vergadering van de Landdag van Thorn bijeen te roepen. Van behandeling van het Nieuwe Landrecht kon toen vanwege tweespalt tussen de Staten en het Kapittel geen sprake meer zijn. De heren landstanden en burgemeesters gedroegen zich volgens de gedeputeerden van het Kapittel, die zich in een brief aan de vorstin-abdis bevreesd toonden over "les progrès trop dangereux de la démocratie",⁴⁷ hoe langer hoe meer "comme une assemblée populaire". Tijdens deze vergadering verklaarden de Staten dat zij, zonder nadere specificatie, niet niet bereid waren de declaratie van De Stuers te betalen, aangezien zij niet konden begrijpen "hoe in reekeninge zoude kunnen worden gebrogt de anterieure kennisse van de geadopteerde Geldrische Landregten, terwijl het die gesupponneerde anterieure kennisse is dewelke de gezaementlijke landstanden gemoveert hebben om aen d' heer raad De Stuers de confectie van dit werk toe te vertrouwen." De in reactie daarop door De Stuers opgestelde *Specificatie van devoirs, salaris, reysen, conferentiën en correspondentiën* is ten gevolge van de tweede Franse inval, die in oktober 1794 in deze streken een definitief einde maakte aan het Ancien Régime, niet meer door de Landdag van Thorn in behandeling genomen.⁴⁸

Samenvatting

Maria Cunegonda van Saksen heeft een scherp oog gehad voor de noodzaak van codificatie van het Landrecht van Thorn. Zij heeft zich gerealiseerd, dat vernieuwing van het recht tevens gepaard zou moeten gaan met vernieuwing van de rechterlijke organisatie. Hoewel klachten over de schepenrechtspraak in deze periode ook in de aangrenzende regio's vrijwel algemeen waren, is zij er als enige in geslaagd de rechtspraak daadwerkelijk te vernieuwen. In de *unus-iudex* van Thorn wierp de kantonrechter van de negentiende eeuw reeds zijn schaduw vooruit.

Ook haar aanpak van de codificatie van het Landrecht was bepaald origineel. Waar de grote Pruisische en Oostenrijkse codificaties uit deze eeuw het product waren van natuurrechtsgeleerden, die als goede academici de praktijk nog al eens uit het oog wilden verliezen, en men zich in de Republiek der Verenigde Nederlanden verloor in theoretische beschouwingen, koos zij voor een pragmatische oplossing, adoptie en actualisering van het naburig Gelderse Land- en Stadsrecht.

In de traditie van het verlichte absolutisme heeft zij gehandeld met het oog op het welzijn van haar onderdanen. Zij heeft daarbij echter de tegenkrachten en met name de animositeit tussen de Staten van Thorn en het Kapittel onderschat. Waar zij in 1785 de gerechtelijke hervorming nog kon doordrukken tegen de zin van een groot deel van de Landdag, was de oppositie in 1789 in staat invoering van het Nieuwe Landrecht te blokkeren. Ten gevolge van het mislukken van de Josephijnse hervormingen in de Oostenrijkse Nederlanden en dankzij de Brabantse en Luikse revoluties van 1789 was het klimaat gunstig voor de Thornse oppositie. De Franse invallen van 1792/93 en van

⁴⁶HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 939.

⁴⁷HABETS/FLAMENT, *Archieven Thorn*, dl. II, nr. 941, brief d.d. 12 december 1793.

⁴⁸Specificatie van 22 juni 1793, RAL, Archieven Thorn, archeionnr. II 2047, protocol van de Landstanden van Thorn, 1734-1793.

1794 hebben de moderniseringspogingen van Maria Cunegonda van Saksen definitief verijdeld.

Inhoudelijk gezien, is het Nieuwe Landrecht van Thorn voornamelijk gestrand op de constitutionele verankering van de bevoorrechte positie van het Kapittel. Daarnaast speelde ook de wens van de Staten tot herstel van de schepenrechtspraak zeker een rol. Tegen de adoptie en modernisering van het Gelderse Land- en Stadsrecht als zodanig bestonden geen overwegende bezwaren.